

Kulturni

LIST

O B Č I N E Š O Š T A N J

Vsak človek je zase svet,
čuden, svetel in lep
kot zvezda na nebu ...

Vsak tiho zori
počasi in z leti,
a kamor že greš, vse poti
je treba na novo začeti.

Včasih so daleč poti,
da roka v roko ne seže,
a včasih preblizu so si,
da z nohti lahko
srce kdo doseže ...

TONE PAVČEK: PESEM O ZVEZDAH

KNJIČNICA VEJUNE, STANKA LEONIK

ISSN 1581-8373

9 770158 183733

LETO XXV
ŠT. 11
25. NOVEMBER 2021

Iz galerije

Preobrazbe zlatega drevesa

Živa Agrež in njene oljke

Novembrska razstava Metamorfoze oljke – drevesa miru, ki je bila postavljena v Mestno galerijo Šoštanj 12. novembra, prinaša v Šoštanj več kot dvaindvajset platen, na katerih je avtorica Živa Agrež upodobila oljke.

Prinaša vpogled v nov, že njen deseti ustvarjeni cikel, ki ga je narekovala raziskovalna vnema, kontinuirano ustvarjanje, predvsem pa ljubezen do medija – oljke, ki ji je omogočil izražanje drugačnega pogleda na svet. **Anamarija Stibilj Šajn** je v obširni likovni kritiki, v kateri se je sprehodila med vsem platni in upodobljenimi drevesi (Pomlad, Poletje, Slutnja pomladi, Zlata oljka, Toskanska oljka, Grška oljka, Siciljanska oljka, Azurna oljka, Medičejska oljka, Poljub oljke, sonca, morja in vetra ...), med drugim zapisala:

»Oljka velja za zlato drevo Mediterana. Avtorica se je poklonila tudi istrski, italijanski, francoski in španski oljki. Očarala jo je trdoživost in hkrati nežnost, ki jo to drevo premore. Z njim je zaokrožila zanimivo tematiko, ki je mnogo širša in kompleksnejša od izbranega elementa naravnega ekosistema. Oljka je namreč posebno, simbolno drevo. Že ena sama drobna vejica s tega drevesa, ki jo nosi golob ali golobica, je najpogostejši simbol miru, pa tudi plodnosti, očiščenja in zmage. Oljka je med

Foto Nace Serdinšek

vsemi kulturnimi rastlinami najbolj povezana s človekom in razvojem civilizacije. Je prastar simbol božjega tako v poganski množici bogov kot v monoteizmu judovsko-krščanskega izročila. Nastopa v številnih mitih in legendah ter v svetopisemskih zgodbah, na samosvoj način, z variabilnimi upodobitvami in različnimi zgodbami pa domuje na slikah Žive Agrež. (...) Avtorico zanima »telo« drevesa, saj

so jo inspirirale predvsem stare oljke. Namenja mu osrednjo vlogo in močno, voluminozno prezentacijo. Poudarek torej daje deblu, njegovi mogočni formi, ki je skozi več stoletij rasla in kljubovala atmosferskim vplivom in tudi človekovim posegom. Deblo je ostajalo, raslo, se debelilo in se krepilo, ne glede na to, da so se posamezne veje posušile in klonile ter listi odpadli. Čeprav so bili njeni stoletni udje

MILOJKA B. KOMPREJ

LIST

IZ GALERIJE

pohabljeni, je ta temeljni del ohranil oživljajočo moč. Svojestveno potrditev oz. odgovor na tovrstna doživljanja in občutenja je slikarka našla v knjigi Silve Matos z naslovom Izviri vedrine, katere izid sovpada z zaključkom cikla oljk. V njej avtorica piše: »Vsi smo povezani. V vseh obdobjih življenja. Kot pri drevesu, v raznih letnih časih. Listi odpadejo, življenje ostane. Razdrapano, trdo, staro deblo,

Foto Nace Serdinšek

ki ga plemenito razkazuje svetu in govori o vztrajnosti, tudi žrtvovanju, skrivnosti vsega, kar je in kar ga obdaja.« Deblo je tisto, ki ga avtorica naslika krepko, močno, reliefno poudarjeno. Modelira ga z bogastvom in specifično strukturo, ki jih dosega z barvo in akrilnim kitom. Vanj ujame slikovitost ter tako likovno pestrost kot vsebinsko sporočilnost. (...) Slikarka ne prisega le na tretjo dimenzijo, ampak v svoje stvaritve vključuje tudi čas. Ta četrta dimenzija na več načinov določa njeno ustvarjalnost, saj so barve in svetlobe tiste, ki ji omogočajo polnomočno pričarati kronos z vsemi specifikami in spreminjanji, hkrati pa ta nastopa tudi z zrenji v preteklost in z odkrivanji nekaterih zgodovinskih dejstev, ki spremenjajo upodobitve dreves (...)

Ne le oljke, temveč celoten opus Žive Agrež doživlja metamorfoze. Te se ob bogastvu izkušenj odvijajo

z jasno zastavljenimi ustvarjalnimi koncepti ter v spremstvu izbranih likovnih prvin. Avtorica oljke vodi v najrazličnejše subjektivne upodobitve, s katerimi umetniško izkušnjo povezuje z enkratnim zunanje-notranjim doživetjem. Naravni element obda s simboli časa in prostora, predvsem pa s svojo kompleksno introspekcijo. Kolorit in strukture pa ji omogočajo dosegati svojsko poetičnost mediteranskega genius locija in njegovega zlatega drevesa. Na odprtju je o svojem zadnjem ustvarjalnem obdobju in o ciklu spregovorila avtorica sama, za lep glasbeni vložek je poskrbel **Denis Trap**, mlad pevec, ki si je že našel mesto v slovenski glasbeni sceni. Dogodek si lahko ogledate na FB-strani Zavoda za kulturo Šoštanj, razstava pa kliče in vabi k ogledu teh edinstvenih metamorfoz, za kar si avtorica služi globoko občudovanje.

Foto Nace Serdinšek

Človek skozi čas

MILOJKA B. KOMPREJ

V okviru galerijskih večerov, ki jih tradicionalno prireja Zavod za kulturo Šoštanj, je bilo 3. novembra izvedeno predavanje na temo **Človek novega veka in njegove težave /Turške sile, pozebe toče in bolezní nas obvaruj Gospod/ izr. prof. dr. Jonatana VINKLERJA (urednika, literarnega in kulturnega zgodovinarja, univerzitetnega učitelja ...).**

Kot kaže ravno pravi čas, saj je bilo zanimanje za predavanje veliko in je ura in pol minila v dobrem sodelovanju med publiko in podajalcem vsebin. Ta je odlično popeljal zbrane skozi zgodovino človeštva od antike do danes, predstavil posamezne prelomnice in preizkušnje, ki jih je doživljalo človeštvo. Iz zgodovine razberemo, da je bilo tega veliko in ves čas in da se je človek v vsakem obdobju nekako postavil na noge in ohranil svojo vrsto. Tudi v preteklosti ni šlo brez žrtv, takšnih in drugačnih, ni šlo brez ukrepov, ki so ohranili zdravje ali mir, in ljudje so v svojem samoohranitvenem nagonu to prepoznali in sprejeli.

Problem te generacije in te preizkušnje je ekstremni egoizem, ki prevladuje med generacijami, in pa izguba empatije. Zaskrbljujoče je tudi, da je človek izgubil samoohranitveni nagon.

Jonatan Vinkler, doktor znanosti s področja literarnih ved, je rojen v Celju leta 1975. Za diplomsko delo o slovaškem narodopiscu Pavlu J. Šafariku je prejel Prešernovo nagrado. Že med študijem v Ljubljani se

je s področja češke književnosti izpopolnjeval na Filozofski fakulteti Univerze v Pragi, kjer je doktoriral in pridobil naziv PhDr. Kot vabljeni predavatelj je nastopil na več znanstvenih konferencah doma in v tujini, poleg raziskovalnega dela se je uveljavil kot projektni vodja, lektor, urednik, avtor in oblikovalec knjižnih izdaj. Gre za izjemno prepoznavnega in prodornega avtorja, ki veliko objavlja. Znanstveni članki in monografije so različnih vsebin, veliko tem je s področja Primoža Trubarja in protestantizma.

Foto Milojka B. Komprej

Je glavni urednik Zbranih del Primoža Trubarja. V letošnjem letu je pri Pedagoškem inštitutu v Ljubljani izšla znanstvena monografija Češka gos, Božji bojevniki, obstranci: češka »reformacija pred reformacijo« in njeni evropski ter slovenski konteksti, ideariji in imaginariji.

V prostem času posveča svojo pozornost klasični glasbi; študiral je solopetje pri znanem slovenskem opernem in koncertnem tenoristu ter pedagogu Marjanu Trčku.

Foto Milojka B. Komprej

Foto Nace Serdinšek

Literatura

Sanjam, da bi sanjala sanje

Pesniška zbirka Sanjam, da bi sanjala sanje avtorice Jožice Rogelšek je pesniški prvenec, ki je več kot to. »Jožica Rogelšek s svojim pesniškim prvencom dokaj pozno stopa na oder pred javnost, vendar je že ob prvem prebiranju njenih pesmi jasno, da jih je predolgo zadržala zase,« je v spremni besedi zapisala Ivana Vatovec.

Ob koncu je še dodala: »Vsaka pesem zase je posebna postaja, na kateri se bralec ustavi in ugotovi, da je vsaj en verz, pa prej še kateri več, tudi njemu domač, saj mu morda znova osvetli nekoč doživeta občutja, da se ponovno zganejo v njem in mu izrišejo nek dogodek, neko situacijo, v kateri je bil navzoč, akter ali opazovalec. Skozi zbirko pa se kakor posebno, svetlikajoče se predivo prelivajo solze, ki so izprale že vse, zato so tako kristalno čiste.

V razgibanost padanja in pobiranja valovijo verzi od prve do zadnje pesmi, od brezupa, teme, brezizhodnosti in radostnega sončnega žarka, ki požene kri po žilah in vlije novih moči za korak naprej. In potem se sredi vsega valovanja izriše ON, ki je rešilna veja za utapljajočega se, trdna obala za utrujenega, edini sodnik in edini pravičnik za slehernega.

Takrat nastopi močan trenutek spoznanja in takrat si avtorica privoščiti svoj beli oblak za sanje, ki ga marsikdo izmed nas tako pogreša in želi. Pesmi Jožice Rogelšek valovijo v svoji posebnosti morda tudi zaradi nešteti solza, ki so jo zalivale med njenim iskanjem črk in besed, kristalno čistih solza, ki so izprale bolečino in brusile njene robove, zato se je vanje lahko ujel tudi zlati lesket njihovega pletiva, ki ga je oblak za sanje osušil do natanko tolikega leska.«

Foto Milojka B. Komprij

Ker sem sama najprej prebrala pesmi, šele potem spremno besedo, lahko mirno trdim, da je Ivana Vatovec zelo dobro »opisala« pesniško zbirko in poezijo v njej. V svoji besedi se je dotaknila tudi posameznih pesmi, ki so jo nagovorile in ki so nagovorile tudi mene. Skušala sem se ograditi od dejstva, da poetes osebno poznam, in se osredotočiti zgolj na zapisano, a mi ni povsem uspelo. Kar si niti ne štejem v slabo, kajti v tej kombinaciji so njene pesmi tisto, kar po mojem v poeziji (in v življenju) vlada nad vsem. Iskrenost. In ta iskrenost je brutalna, a hkrati pomirjajoča, boleča, a hkrati ljubeča. In nenazadnje sta poezija in poetesa eno.

Vesela sem, da se je Jožica Rogelšek odločila in izdala zbirko, ki jo je opremila tudi s svojimi likovnimi izdelki. Pravi, da jo je nagovoril čas, ki ga živimo sedaj, čas korone, čas, ko si lahko in si moramo privoščiti nekaj več stika s sabo. In tega je Rogelškova več kot odlično izkoristila, kajti barvne reprodukcije njenih slik (enaindvajset in še naslovnica) ne delujejo kot dopolnilo k posamezni pesmi, temveč delujejo povsem samostojno. Likovni del zbirke, ki ga je v njej opisal **dr. Boris Gorupič**, pravi: »Likovna dela, ki opremljajo pesmi Jožice Rogelšek imajo svoj lasten značaj. To

pomeni, da je vsako delo celota zase, kajti med njimi ne najdemo izrazite slogovne ali vsebinske povezave. Avtorico zanimajo figuralika, pokrajine, tihožitja, oziroma razni detajli. (...) Slog, na katerega se naslanja, izhaja iz bogate, neizčrpane tradicije realizma. Gre seveda za eno izmed inčic, ki je dopolnjena z modernistično svobodo interpretacije posamezne predloge. Kar pomeni, da se njena individualnost kaže tudi pri svobodnejšem izboru barv, ki imajo osrednji pomen pri določanju emotivnega razpoloženja posameznega dela. To pa je tudi sicer bistvo likovnega dela, ki je vedno odraz osebnosti avtorice.«

Gre torej za delo, ki je dvakrat bolj vredno, da ga vzamemo v roke, prelistamo pogledamo in predvsem preberemo ter občudujemo likovno opremo. Gre za delo, ki je več kot pesniški prvenec, saj se nam skozenj ne razkriva le avtorica, temveč človek v svojih stiskah, vzponih in padcih, Človek tega sveta, ki se v njem ne znajde ravno zaradi tega, ker je ohranil vse tisto, kar naj bi človek bil. Čuteče, boječe, hvaležno, pogumno, ponižno, ustvarjalno, iskreno in tudi religiozno bitje.

MILOJKA B. KOMPRIJ

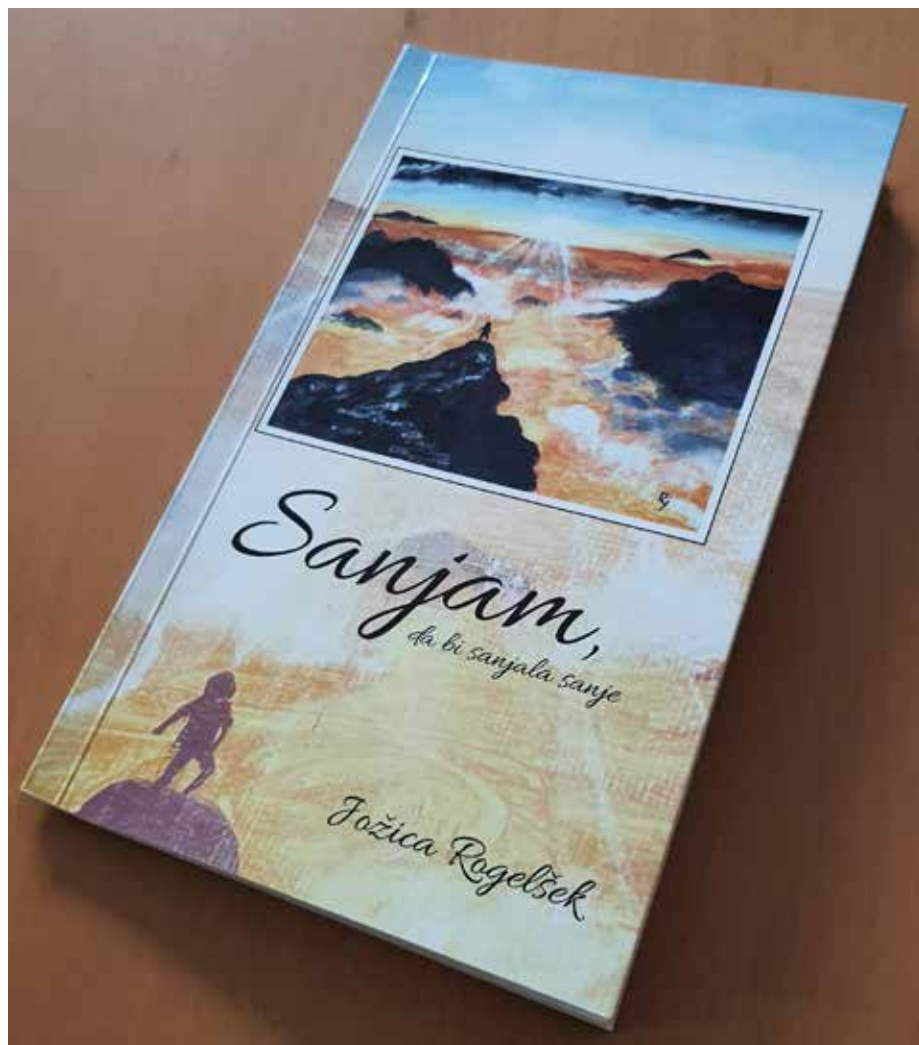

Foto Milojka B. Komprij

Žrtve v marmorju in kamnu

2. svetovna vojna v Šaleški dolini in njeni pomniki

Spominska obeležja v NOB v občini Šoštanj je publikacija avtorice **Pine Špegel**, ki je bila izdana ob 80. obletnici partizanskega napada na Šoštanj med 2. svetovno vojno. Avtorica, sicer kustosinja Muzeja usnjarstva na Slovenskem, je knjigo pregledno zasnovala na podlagi različnih virov in literature. Izšla je v zbirki Gradiva 12 (Prispevki), pri Muzeju Velenje, Muzej usnjarstva na Slovenskem. Idejna zasnova je delo avtorice, zato ji gre že od začetka čestitati za pomemben prispevek k osvetlitvi tega dela zgodovine Šaleške doline in Šoštanja.

Strokovna publikacija, v velikosti povečan A5, je v celoti barvna, mehko vezana, na naslovnici je osrednji spomenik NOB, ki stoji na Trgu svobode v Šoštanju. Razdeljena je na Kazalo, poglavje spominskih obeležij v občini po posameznih krajevnih skupnostih ter na vire in literaturo. Slednjih je kar za tri liste, saj je avtorica črpala informacije od posameznikov in do sedaj izdanih publikacij, Zgodovinskega arhiva Celje, Muzeja Velenje, arhiva ZB za vrednote NOB Velenje, arhiva Občine Šoštanj, Registra nepremične kulturne dediščine ter elektronskih virov. Lekturo je opravila **Zarja F. Gošnik**, oblikoval jo je **Blaž Verbič**, izšla je v nakladi 200 izvodov.

V delu Kazalo so vključeni predgovori, beseda avtorice, opis 2. svetovne vojne v Šaleški dolini, vključen je pregled važnejših dogodkov in opredeljena so spominska obeležja. **Andreja Katič**, predsednica ZB NOB Velenje, je ob koncu zapisala: »Hvala avtorici in izdajatelju za njihovo delo. S spomeniki smo obeležili dogodke, nekatere namenili ljudem ... – Obiščimo jih. Spominimo se jih. Naj zgodbe njihovih življenj, zlasti pa vrednote, za katere so se borili, ne utonejo v pozabo, temveč jih živimo in udeležimo vsak dan. V spomin in opomin!« Župan Občine Šoštanj **Darko Menih** je osvetlil ozadje skrbi Občine za spominska obeležja in se ravno tako zahvalil avtorici in muzeju: »Svet Občine Šoštanj je na osnovi strokovnih podlag Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, območne enote Celje, aprila leta 2006 za kulturne spomenike lokalnega pomena razglasil 18 spominskih obeležij NOB in spomenik padlim v 1. svetovni vojni, ki je postavljen v Zavodnju. Za vse spomenike skrbi Občina Šoštanj, vključno z družinskimi grobom Destovnikovih v Podkraju.«

»Prepričana sem, da vsak od nas ve, kje v njegovi okolici stojijo spomeniki, kipi in spominske plošče,« je zapisala **Tanja Verboten**, direktorica Muzeja. »Če pa bi bilo treba bolj natančno povedati, komu in čemu so ta obeležja posvečena, bi se skoraj zagotovo pojavile težave. Kar smo v zgodbe osebno vpleteni, je tudi naše zanimanje zanje večje in znanje boljše.« Muzej Velenje, kjer je Pina Špegel zaposlena, nedvomno prispeva k temu znanju, zato je Špeglova posegla po te vrste vsebini. V svojem uvodnem

MILOJKA B. KOMPRIJ

govoru je opisala način dela in spoznanja, ki jih je osvojila. Na koncu se je zahvalila gospe **Marjani Koren, Alenki Verbič, Damijanu Kljajiču in lektorici Zarji Frančiški Gošnik**, ki so ji pomagali na tak ali drugačen način.

V predgovor je vključen tudi kronološki opis 2. svetovne vojne v Šaleški dolini, delovanje okupatorja in upora, deportacije, streljanje talcev, delovanje komunistične partije kot vodilne v osvobodilnem boju, pohod XIV. divizije in še mnogo, mnogo zanimivosti. Vse do podpisa kapitulacije. »V boju proti okupatorju so življenje izgubili okoli 4 % prebivalstva Šaleške doline,« je eden izmed podatkov, ki bi bil, če bi prišli še žrtve prisilne nemške mobilizacije, še višji. V pregled važnejših dogodkov je avtorica vključila mnogo manj znanih ali že pozabljenih podatkov. V Šoštanju so nemške čete vkorakale takoj, le štiri dni po okupaciji Jugoslavije, gestapo pa je takoj po prihodu, 16. aprila, začel z aretacijami domoljubov. Na Šoštanju je bilo izvršenih več partizanskih napadov, vse od prvega že leta 1941 do konca aprila 1945, ko je Šerčerjeva brigada razbila okupatorjevo postojanko na cesti Šoštanj–Črna, kjer je bila poleg postojanke uničena tudi cerkev sv. Vida. Žalostne so zgodbe celih družin, ki so se priključile osvobodilnemu gibanju in izgubile življenje v boju za svobodo. Šoštanj je doživel tudi zračni napad, v njem je bila formirana vojaška trdnjava. Šolo, sodišče, Sokolski dom, Mayerjevo in Korunovo vilo so okupatorji spreminili v vojašnico. Najpomembnejše poglavje v knjigi so spominska obeležja NOB, kjer je avtorica osvetlila tudi terminologijo in pojmovanje obeležij. »Med pomnike NOB torej štejemo vsa obeležja, ki nas spominjajo na pomembne dogodke, kraje, objekte, posameznike in druge značilnosti NOB ter na obdobje pred začetkom 2. svetovne vojne,« je zapisala in v nadaljevanju opisala spomenike, kipe in spominske plošče, prostor ali objekte, kamor so vpeti, avtorje, komu so posvečeni, kako so izdelani in vse potrebne informacije za plastičen vpogled v pomnik. K vsakemu je dodana fotografija iz arhiva ali trenutnega stanja, večina jih je posnela Pina Špegel. Na tak način je obdelanih preko 45 objektov, med njimi so tudi nagrobni spomeniki.

Z gotovostjo se pridružujem zapisu Tanje Verboten, da hodimo mimo njih in sploh ne vemo, zakaj in čemu so postavljeni, ob prebiranju knjige pa sem ugotovila, da tudi jaz za nekatere še nisem slišala. Zagotovo so za mnoge le »mrtve črke, vklesane v marmor ali kamen« za druge so spomin na mrtve prednike, za vse pa bi morali biti živ opomin in poziv k spoštovanju življenja. Na spominski plošči padlim gasilcem v Gaberkah, ki je bila odkrita 10. avgusta 1952, je pet (5) imen Skorniškovič, ki so bili aretirani 31. januarja 1942 v domačih Gaberkah. Karel, Ivan, Cecilija, Anton in Franc. Vsi so umrli, eni v taborišču, drugi so bili ustreljeni. Pretresljivi podatki, ki jih je v današnjem času težko osmisliti, a bi jih še posebej sedaj morali.

Hvala Pini Špegel za ta opomin, za današnji in vse čase.

Foto Milojka B. Komprij

Kako do knjige

Šaleško literarno društvo Hotenja redno skrbi za izobraževanje svojih članov, na delavnico **Od črke do knjige**, ki je bila izvedena v soboto, 13. novembra, pa so bili vabljeni vsi, ki jih zanima pisanje in posledično objavljane literarnih del po poti samozaložništva.

Vodja delavnice, grafični oblikovalec, urednik, pesnik, publicist Blaž Prapotnik, je bil več kot primeren za podajanje izkušenj in teoretičnega znanja. Delavnica je bila dobro obiskana, potekala je v sproščeni komunikaciji, slušatelji pa so nedvomno dobili od predavatelja kar največ. Hkrati so si odgovorili na nekatera vprašanja: Založba ali samozaložba, zakaj lektor in urednik, kakšno je primerno število znakov na

MILOJKA B. KOMPREG

stran, kakšni naj bodo fonti, razmiki robovi ... kakšen naj bo naslov in še številna druga. Predstavljeni so bili primeri dobre in slabe prakse, vsak udeleženec je lahko dodal svojo izkušnjo ali primer. Delavnica je potekala ob podpori Zavoda za kulturo Šoštanj in območne izpostave JSKD Velenje.

Foto Milojka B. Kompreg

Bogoslužna oznanila

NEDELJA, 5. DECEMBER 2021, SV. MAŠE NA 2. ADVENTNO NEDELJO

Šoštanjka župnijska cerkev ob 7.00, 8.30 in 11.30
Šoštanjka mestna cerkev ob 18.00
Bele Vode ob 8.30 | Zavodnje ob 10.00

SREDA, 8. DECEMBER 2021, BREZMADEŽNA, SV. MAŠE

Šoštanjka župnijska cerkev ob 8.30
Šoštanjka mestna cerkev ob 18.00
Bele Vode ob 8.30
Zavodnje ob 10.00

NEDELJA, 12. DECEMBER, SV. MAŠE NA 3. ADVENTNO NEDELJO

Šoštanjka župnijska cerkev ob 7.00, 8.30 in 11.30
Šoštanjka mestna cerkev ob 18.00
Bele Vode ob 8.30
Zavodnje ob 10.00

NEDELJA, 19. DECEMBER, SV. MAŠE NA 4. ADVENTNO NEDELJO

Šoštanjka župnijska cerkev ob 7.00, 8.30 in 11.30
Šoštanjka mestna cerkev ob 18.00
Bele Vode ob 8.30 | Zavodnje ob 10.00
Pri vseh sv. mašah sprejem Luči miru iz Betlehema.

PETEK, 24. DECEMBER 2021, SVETI VEČER, POLNOČNICE

Šoštanjka župnijska cerkev ob 18.00 (otroška polnočnica)
Bele Vode ob 20.00
Topolšica ob 20.00
Gaberke ob 21.15
Zavodnje ob 22.30
Šoštanjka mestna cerkev ob 22.00
Šoštanjka župnijska cerkev ob 24.00

SOBOTA, 25. DECEMBER 2021, BOŽIČ, SV. MAŠE

Šoštanjka župnijska cerkev ob 8.30
Šoštanjka mestna cerkev ob 10.30
Bele Vode ob 8.30
Zavodnje ob 10.00
Sv. Križ ob 19.00

NEDELJA, 26. DECEMBER 2021, SVETA DRUŽINA IN GOD SV. ŠTEFANA, SV. MAŠE

Šoštanjka župnijska cerkev ob 7.00, 8.30 in 11.30
Šoštanjka mesta cerkev ob 18.00
Bele Vode ob 8.30
Zavodnje ob 10.00

PONEDELJEK, 27. DECEMBRA, GOD SV. JANEZA EVANGELISTA, SV. MAŠE

Šoštanjka župnijska cerkev ob 7.00
Šoštanjka mestna cerkev ob 18.00
Bele Vode ob 8.30
Zavodnje ob 10.00
Pri vseh sv. mašah bo blagoslov vina.

SV. MAŠE V DOMU ZIMZELEN: 7. 12. in 21. 12. ob 19.00

Kunigunda

Letos so ob Kunigundi postavili zrcalo družbi

Vsako leto prvi teden v avgustu mladi ustvarjalci, umetniki, slikarji, kiparji, kulturniki in glasbeniki predstavijo razmišljanja o naši družbi in anomalijah ter hkrati terjajo, da se ob spremembah ohranja človečnost in dialog med generacijami. Letos so se ukvarjali z zrcaljenjem. Festival je prinesel koncerte, razstave, performanse, delavnice ... in urbane športe. Tokrat so pripravili kar 17 dogodkov v spomin na zgodbo s poklonom lepi služabnici Kunigundi, ki je živel na velenjskem gradu in so jo oblastniki razglasili za čarovnico. Po krivem so jo obsodili in vrgli v vodnjak. Silhueto predrzne coprnice so pred leti upodobili na betonskem kolosu premo govniška Klasirnica, ki je zdaj v lasti MO Velenje in s katero ne ve nihče, kaj in kam bi z njo. Z njo so le stroški!

Vodilni performans letošnje sezone je bil gotovo projekt **Alje Kroft**, umetnice naivne skulpture, ki jo je skupaj s prijatelji in dobrimi sodelavci postavila na rob Škalskega jezera, da opominja, komu in za kaj je del starega jedra Škal potonil v nedrja odkopanega fosilnega goriva lignit. Dogajanje je velikopotezno zaznamovano tako

z ustvarjanjem kot tudi poslej, saj bo, kot tudi že lanskoletna naravna skulptura, opominjala mimoidoče na moč ustvarjalnosti mladih umetnikov, intelektualcev in tistih, ki družbi brez-kompromisnežev nastavljajo zrcalo.

Na brežini Škalskega jezera je v ideji Alje zrasla zelena skulptura, ki bo poslej brezlistno slonela na boku in kot »mati narava« opominjala, da je maternica poželenja, življenja in obstoja žrtvovanja, da jo izkoriščajo in izrabljeno odvržejo. Kdo?! Odgovorov je sto. A povsem jasni so v bistvu odlašanja, kolebanja in nerazumevanja za ohranjanje življenjskega prostora vsemu živemu, tudi ljudem. Vsaj 40 ljudi prostovoljcev in Aljinih prijateljev je 18 dni in več iz vrbja, ločja ter drugih naravnih materialov pod vodstvom avtorice postavilo ogromno, več kot 20-metrsko skulpturo **Mama Naravo**. Delo mlade umetnice je nastajalo na odprtem ateljeju v naravnem okolju, ki se zliva z občestvom Škalskega jezera, nastalega po rudarjenju in je zdaj, po 100 letih naraven in rekreacijski park. Domačinka doline Zaleščanske Alja Kroft je ob odprtju velikanske podobe z naslovom Mama Narava vznemirjena pripovedovala: »Ne vem, to se je porodilo v mislih, v sanjah ... Nastajala je ideja, da izvira vse iz maternice in oživi ter se razrašča. Skozi razgovore, debate, skozi razmišljanja in ustvarjanje, sodelovanje mnogih in doživljanje ... zrcaljenje nasprotij v družbi, je nastala tale še živa, a umirajoča mama. /.../ Ljudje se ful trudimo ohraniti čim več prvobitnosti, saj je to tako močno v človeku, da tega ne moreš zatreti. No, jaz pač moram dati iz sebe energijo, ob tem pa ta moč sodelovanja pritegne še druge. Ja, vesela sem tega sodelovanja, ki je pridihi želje

JOŽE MIKLAVC

Foto Jože Miklavc

po naravnem in pristnem,« je še komentirala bosonoga ob obali jezera Alja.

Mati že zdaj in bo zrcalila ob Škalskem in Velenjskem jezeru. Preživela bo zimo, morda pa ne hitre ceste, ki bo do naslednje pomladi stegnila jezik, dolge priključne ceste med obalama jezera in se priključila na vozlišče Škale, Gaberke, kjer je viadukt že visoko nad dnoščem gozda. Zrcaljenje po Aljino je vest v ogromnem razkoraku med nostalgijo, željami in potrebami časa.

Mama Narava leži v naročju Škalskega jezera in kliče: ohranite naravo potomcem.

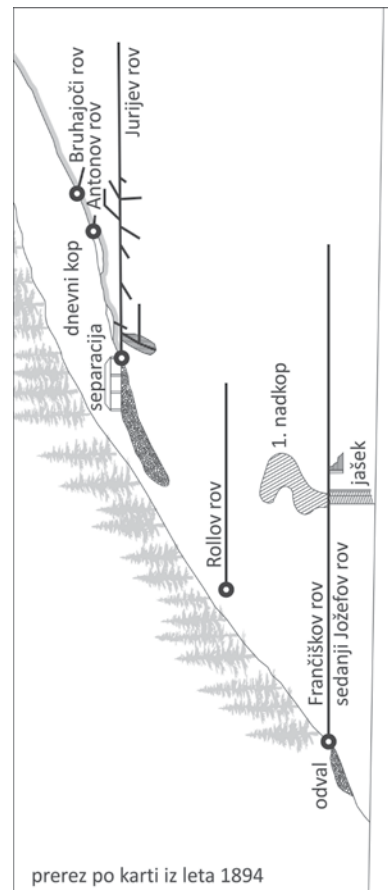
Foto Jože Miklavc

Iz zgodovine

Zahodnoseverno in vzhodnojužno ter v smeri osme ure in polnoči

O karti rudnika Hoja pri Šoštanju, najstarejši doslej znani jamski karti v Šaleški dolini

V prejšnjem zapisu o rudniku Puharje pri Šoštanju smo videli, kako je avstrijska država – da bi rešila svoj ogroženi finančni vložek v nerentabilni rudnik barona Adelsteina – poklicala rudniški upravi na pomoč jamomerca Pavla Ignaca Peyrerja, tačas enega vodilnih rudarskih strokovnjakov. Ta je septembra leta 1783 rudnik preiskal, izmeril in narisal, potem pa še vodil dva sklopa dodatnih sondažnih raziskav rudnika. Jamska karta iz leta 1783 je najstarejša doslej znana risba kakšnega rudnika v Šaleški dolini.

prerez po karti iz leta 1894

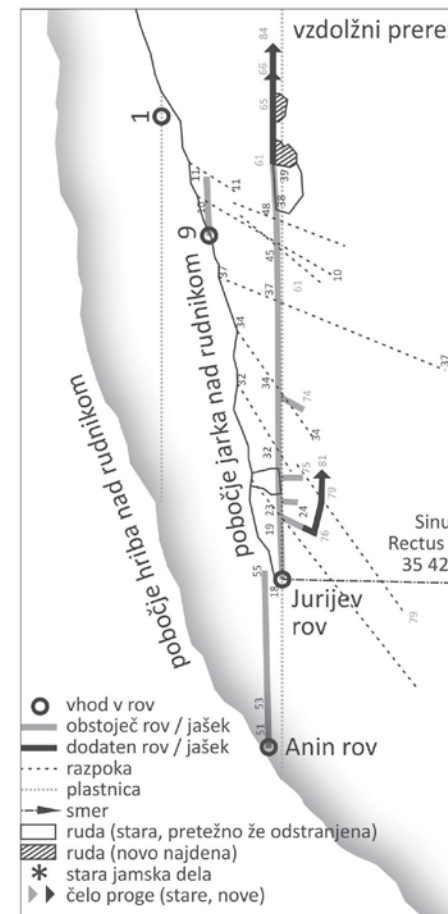
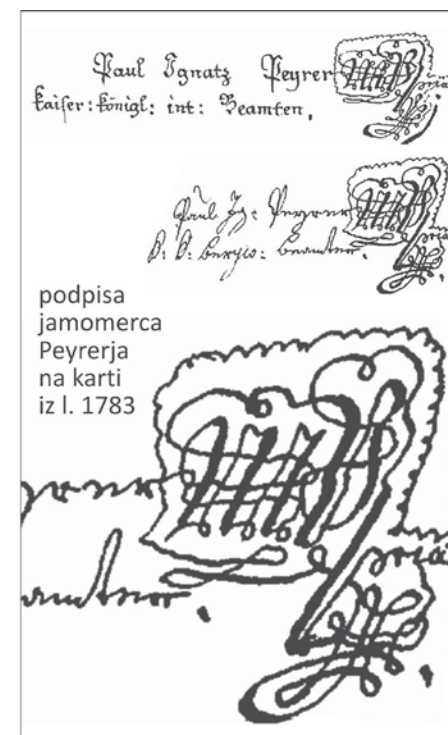
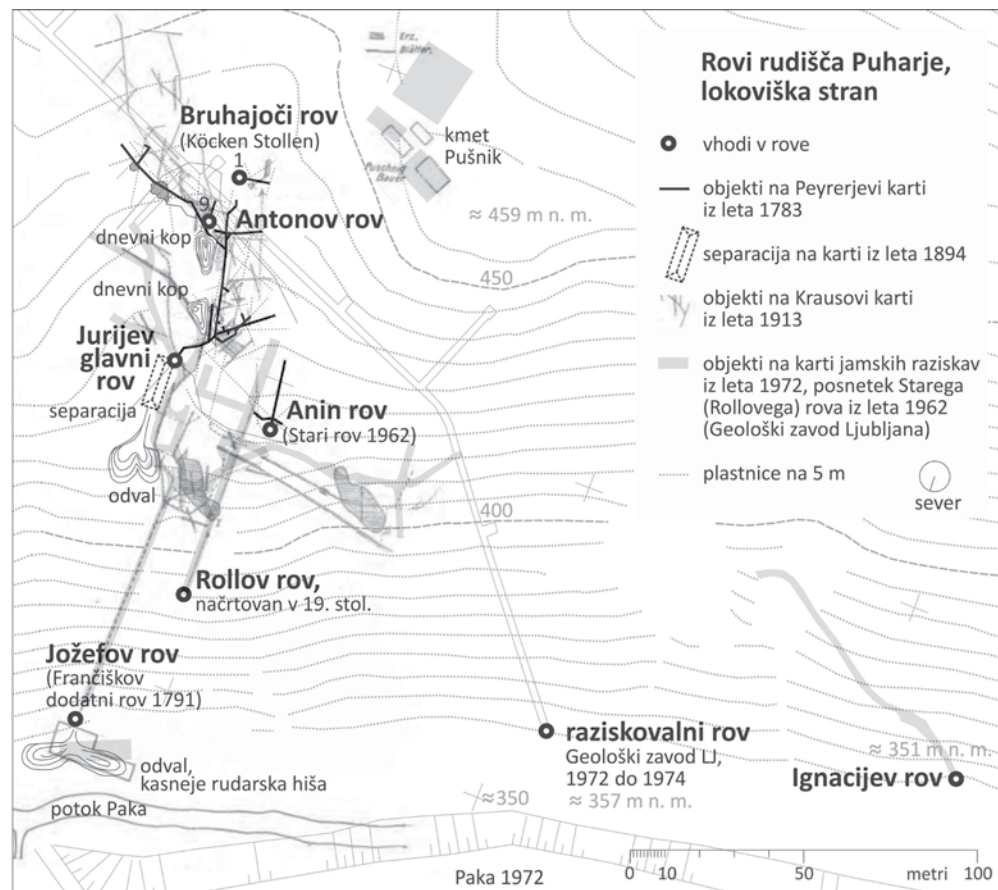
Lokoviška stran šoštanskega rudnika

Karto hrani avstrijski državni arhiv (AT-OeStA_FHKA SUS KS_ Pd 060). Njen naslov je: »Karta nekoč delujočega, zdaj pa v fazi cesarsko kraljevih raziskav nahajajočega se rudnika svinca in galmeje na hribu Hoja (Hojaberg) pri Šoštanju, v Celjskem okrožju, v deželi Spodnja Štajerska. Posneto meseca septembra leta '783, Paul Ignatz Peyrer, cesarsko kraljevi uslužbenec.« Dodatek na risbe in k opisom so datirani v junij in november '784. Karta meri 108 x 63 cm, na njej so tloris rudišča, njegova vzdolžni in prečni prerez ter opisi. Merska enota je lahter, ki je bil v nemško govorečih deželah standardna mera v rudarstvu; Peyrer je risal v dunajskih lahterjih (Wiener Lachter), kot je zapisal ob merilu. Dunajski lahter naj bi bil enak sežnju (klaftri, 1,8949 m). Prikazani so rudniški elementi na levem bregu Pake, na pobočju, ki se spušča proti severu, to je danes med kmetijo Pušnik in Puharsko rudarsko hišo, ki pa nista narisani. Vidimo štiri vhode v podzemlje, v rove; označeni so z risbo trapezastega tesanega podporja, spredaj je nakazan odval jalovine; največ jalovine je narisane pri Jožefovem rovu. Prvi rov, zgolj tehnično označen s 'Št. 1' (Nº 1) je najvišje na pobočju, pod njim je št. 9., še nižje sta na enaki višini Anin rov (Annastoln) in Jurijev glavni rov (Georgistoln, Georgi Hauptstoln), ki je bil od vhoda zavarovan z leseno tesarbo (Zimmerung), dokler niso prišli v célo (nezdrobljeno?) in tršo kamnino. Zapis pod risbo pravi, da je 93 1/3 Lachterjev (približno 177 m) horizontalne oddaljenosti (söhlige Entfernung) od vhoda v Jurijev rov mimo vhoda v

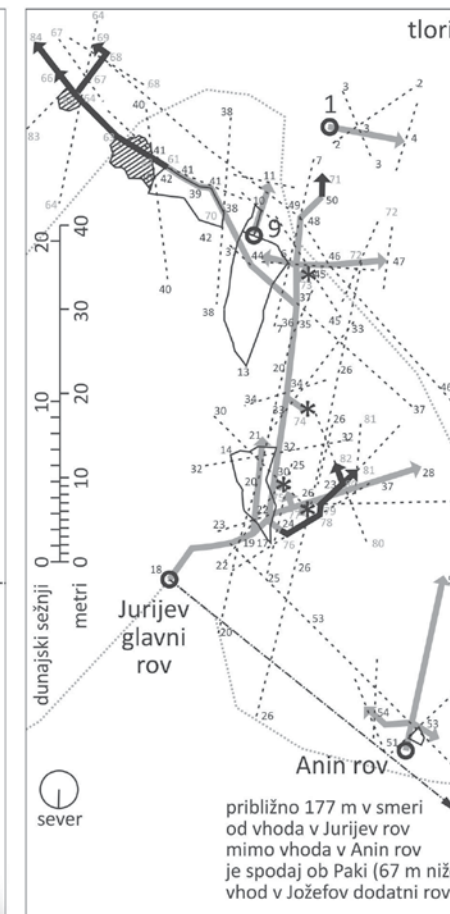
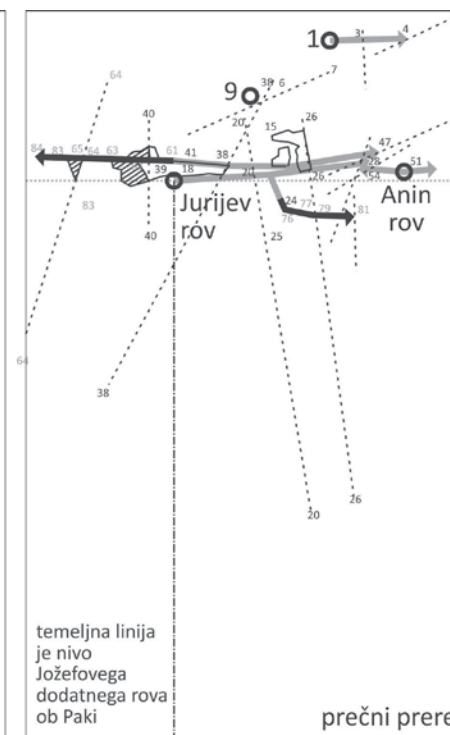
Shematski prikaz visečega rudarskega kompasa, kakršnega bi mogoč uporabljati jamomerec Peyrer. Po analogiji s primerki s spleta. Peyrer sicer uporablja že nova poimenovanja smeri neba: sever (prej SEptentriones), jug (MEridies), vzhod (ORient), zahod (OCcident). Kompas so za dva kavlja obesili na vrh, napeto po osi rova, zavrteli številčnico, da se je označba severa pokrila z magnetno iglo, in odčitali smer.

Anin rov spodaj ob Paki vhod v Jožefov dodatni rov (Josephi Zubau Stollen). Kota Jožefovega dodatne-

Preris ključnih elementov s Peyrerjeve jamske karte rudnika Hoja pri Šoštanju iz leta 1783

ga rova, označena na prerezhih, je bila približno 67 m nižje kot vhoda v Jurijev in Anin rov, njegov potek pa ni narisal. Vrhnji del rudnika je segal približno 90 m v dolžino in 50 m v širino. Jarek, v katerem je ležal rudnik, je bil do 18 m nižje kot grebena levo in desno. Pri najvišjem rovcu (Stölchen) je bila vidna glavna razpoka (Hauptkluft), Jurijev rov je segal v razpokani modri dolomit (zerschwetert blauen Letten Gestein),

Anin rov so zagnali (eingetrieben) v močno prečno razpoko: torej so prelomom kamenine sledili s površja v globino; ob razpokah, v pretrti coni kamenine je bilo rove lažje kopati. Peyrer potrpežljivo podrobno opisuje gost, zapleten preplet glavnih, vzporednih stranskih in prečnih razpok s prelomi, presečišči in prekinitvami, domneva o potoku in povezavah razpok, beleži njihove debeline (1, 2, tudi do 4 čevlje), zapiše, do

kam jih je raziskal. Smeri navaja v urah in točkah (St, Stund, enkrat tudi hor; od latinsko hora, in Pt, Pct oz. Punct): to pomeni, da je uporabljal rudarski kompas (Bergkompaß), ki je imel skalo razdeljeno na 24 ur, med katerimi so bile še podrobnejše delitve, osminke; Peyrer navaja še četrtinke osmink. Pri njegovi natančnosti je bil krog razdeljen na 24 ur x 8 osmink x 4 četrtinke = 768 delov; pri danes običajni skali kompasa, ki je razdeljena na 360 stopinj, bi to pomenilo natančnost več kot pol stopinje. 24. ura je bila poravnana s severom, Peyrer to smer imenuje »polnoč« (Mitnacht). Leva stran rudnika je imenovana tudi »jutranja«, desna pa »večerna«. Razpoke so bile pokončne, ležeče in poševno padajoče, njihove naklone meri Peyrer v kotnih stopinjah in minutah, ki jih označi kot Grad ali °, pri njihovih smereh pa uporablja tudi danes neobičajne sestavljanke, npr. zahodnoseverno (Westnorden) in vzhodnojužno (Ostsüden). Opiše, kje se pojavlja lepa svinčena ruda v ploskvah (Erztfäche) in kje so trakovi kamenine orudeni z drobci oziroma lečami rude (Mugeln); kje se pojavlja galmeja (kalamín), kje svetlica (blendá) in kje so rude premešane med seboj; opisuje, kje se da rudi slediti na planem in v rovih (v stropu – in der Stollens = Försten, na boku – in Ulben); rudo najde pod postekleno ploskvijo na površju (Abgläsung am Tage); oceni, katere razpoke so odlične, kje je ruda v večini že odstranjena, kje se izgublja, kje so le še njene sledi in kje končno ruda »ogluši« (Taube geworden) v gluho, neorudeno apnenčasto kamenino (tauben Kalkgestein, unartiges Gestein) ali se orudena plast izklini v globino (sich in die Tüfe verflächet). Popiše večje in manjše dnevne kope (Tagschürfchen), ki so s svojimi nepravilnimi oblikami sledili obliki rudnega telesa, ter odvale jalovine (Heldorte); navede, katere rove so zaman podaljšali, ker v njih niso našli rude. Rdeče so obarvani obstoječi rovi, rumeno na novo izkopani raziskovalni rovi, puščice označujejo čela prog (Vorort, Feldort). Z zelenimi plastnicami so prikazani zavoji jarka oziroma grebenov hribov nad rudnikom. Vse opaženo Peyrer označi z zaporednimi številkami: številke 1–55 so v črni barvi (osnovni opis), številke 61–84 so rdeče: to so izsledki dodatnih raziskav na stroške najvišjega erarja novembra (9ber) '783 ter julija in avgusta naslednje leto, ko so z novimi rovi in preboji iskali rudo. Namesto besede »svinec« uporabi Peyrer tu in tam kar alkimistični oziroma astronomski saturnski simbol, s kakršnim so svinec označevali na kartah in ki spominja na številko 5 (f). Peyrer posebej omeni štiri »stara jamska dela« v rovin: dva jaška, globoka po lahter in pol, ki so ju nekdanji rudarji v Jurijevem rovu naredili proti sledovom rude, pri čemer se je en jašek končal z gluhim rudniškim horizontom (št. 73: von deren alten ein 1 1/2 Lacht tüfes Schacht; št. 77: ein altes Schachthen mit tauben Sohle bei 1 1/2 Lacht Tüf niedergehend), ter dve poglobitvi proti sledovom rude (št. 74: bis 2 Lacht tüfes Absenken von denen Alten, enako pri št. 75). Leta 1783 se torej kažejo trije različno stari sklopi rudnika: najmlajši je rov spodaj pri Paki (ki ga je nedavno (ok. 1780) zaletavo ukazal pognati baron Adelstein?), glavnina rudnika na pobočju je 'povprečje' (ki ga lahko morda povežemo z grofi Tattenbach (17. stol.)), starejši pa so nekateri jaški in poglobitve v Jurijevem rovu ter horizont tik pod tem rovom. Ali bi lahko tu šlo še za srednjeveške posege? Jožef Atzl domneva, da je rudnik deloval že v času pred

turškimi vpadi.

Ali je Peyrerjeva karta natančna? Prekrijmo jo z zbirno karto rudnika, ki jo je rudarski komisar dr. Maksimilijan Kraus sestavil iz kart, nastalih 1791 in 1894, in objavil 8. novembra 1913 v dunajskem Avstrijskem časopisu za montanistiko in metalurgijo. Pokaže se, da je Peyrer dobro posnel Jurijev in Anin rov, nekoliko je zgrešil pri določitvi severa. Nikakor pa do današnjega Jožefovega rova spodaj ob rudarski hiši ne bi prišli, če bi šli od Jurijevega mimo Aninega rova in dalje do reke; spustiti se je treba v pravokotni smeri. Zdi se, da Peyrerja Jožefov rov pravzaprav sploh ni zanimal in ga zato ni komentiral. V zvezi z Jožefovim rovom pri rudarski hiši je nenavadno še dvojje: na njem naj bi bila svojčas letnica 1791, čeprav je omenjen že na Peyrerjevi karti iz 1784. In Kraus ob njem zapiše: »Frančiškov dodatni rov 1791, sedanjí Jožefov rov.« Frančiškov? Ali sploh govorimo o istem rovu? Če bi šli od vhoda v Jožefov rov mimo vhoda v Anin rov proti Paki, bi prišli kvečjemu v bližino Ignacijevega rova ...

Rovček, ki ga je Peyrer označil s »št. 1«, je kasneje dobil ime »Köcken Stollen«, bruhaajoči, pljuvajoči rov, rov pri »št. 9« pa Antonov rov.

Paul Ignatz Peyrer je bil rudarski nadzornik (Hütenschaffer, Bergschaffer) in zapriseženi zemljemerec oziroma jamomerec (geschworenen (Land) Markscheider), omenja se v Pliberku, pa tudi v mestu Steyer v gornji Avstriji in je sodil med najpomembnejše jamomerce ter montaniste svojega časa. V svoji karieri je bil prisednik, nato prvi prisednik (erster assessor) cesarsko kraljevega štajerskega višjega rudarskega urada in notranjeavstrijskega hribinskega

(montanističnega, rudarskega) sodišča v Leobnu.

Peyrer je svojčas premeril in izrisal množico avstrijskih rudnikov in premogovnikov, mdr.:

- 1784 rudnik Flatschach pri Knittenfeldu;
- 1784 rudnik železa v Schneebergu v Labotski dolini;
- 1784 in 1785 rudnik zlata Klienig v Labotski dolini;
- 1787–1791 rudnik bakra Kalwang (pri Leobnu);
- 1799 rudnik pri Wildshutu;
- 1805 premogovniško območje pri Oberdofu in Voitsbergu (pri Gradcu);
- rudniška revirja Weißenbach in Adlitz.

Peyrer rudnik locira »na hribu Hoja pri Šoštanju«. Toponim Hoja za hrib nad Šoštanjem je danes izgubljen oz. se ga samo sluti iz poimenovanja »Podhoje« za območje pri čistilni napravi zahodno od Šoštanja. Toponim Zahojšek označuje vrh hriba nad Šoštanjem na Topografski karti Kraljevine Jugoslavije (1935–1941), to območje indikacijske skice (1875) imenujejo Podhoja.

Likovno zanimiv je Peyrerjev podpis, kjer se je posebej potrudil pri desnem, dodatnem delu: to je kaligrafsko okrašena vinjeta, ki ima za osnovo veliki črki »m p«, desno pa je skrit še manjši napis »pria«, torej gre za kratico mppria, manu propria, lastnoročno. Ta del se je moral Peyrerju zdeti važnejši kot popoln izpis svojega drugega imena Ignac, ki ga mirno okrajša v Ign., vzame pa si čas in prostor za vinjeto. Tudi če je oblika pisave različna (pod glavo karte se podpiše v tiskani latinici, na zaključku v nemški kurenti (gotici)), je

kaligrafski sklop obakrat zelo podoben, sicer različen v detajlih in prilagojen glede na razpoložljivi prostor, a vsekakor dovolj prepoznaven, da je lahko služil kot »zaščitni oziroma prepoznavni znak«. Kaligrafski del je organsko navezan na zadnjo črko priimka, kar je logično pri pisani pisavi, kjer so črke povezane, pri tiskani pisavi, kjer stoji vsaka črka zase, pa kaže na formalno, ustaljeno rabo. Iz zadnjega »r« v priimku Peyrer torej potegne linijo dalje in ustvari vtis, kot bi bil ves zapleteni preostanek izrisan z eno samo neprekinjeno linijo, ki vijuga sem in tja (čeprav je v resnici nekajkrat prekinjena). Sestavni del podpisa je očitno tudi debela pika. Vsekakor je moral Peyrer pošteno »natrenirati« tale »magični« podpis, ki nikakor ni bil stvar trenutnega navdiha. Analogno, le malce manj umetelno izpisano kratico mppria, ki je videti kot okrasek, sta uporabljala tudi avtorja rudarskih poročil za rudišče Belščica v Karavankah (1788–1816), rudarska nadzornika Lukas in Vincenc Polc. Risba in podroben opis na Peyrerjevi jamski karti nam omogočita vpogled v staro jedro rudnika na strmeh pobočju nad Pako; v rudniške rove, ki danes niso več dostopni. Dr. Friedrich Rolle leta 1857 poroča, da so proge in delovišča (Strecken und Verhaue) rudnika široko razprostranjeni, še vedno odprti in prevozni. Med raziskavami Geološkega zavoda Ljubljane (1954–1973) so bili dostopni (in dokumentirani) Jožefov, Ignacijev, Rollov in »Stari« (Anin) rov ter rov pri Pirečniku onstran Pake, ostali so omenjeni le splošno: »Nad starim rovom so ohranjeni sledovi manjših dnevnih kopov in zasutih rovov.«

Že dneve in tedne ... že 130 let

130 let Savinjske železnice

V tem letu praznujemo pomembno obletnico 130 let Savinjske železnice. V nadaljevanju bomo pogledali v čas industrijske revolucije na Slovenskem, razvoj železnic v Avstriji, poskuse za izgradnjo železnice, gradnjo proge Celje–Velenje in vpliv modernizacije na življenje prebivalstva.

Izum Parnega stroja – povod za industrijsko revolucijo

Konec 18. stoletja je gospodarsko in družbeno dogajanje v Evropi in Severni Ameriki močno zaznamovala industrijska revolucija. Povod za to je bil izum parnega stroja, s katerim je postala izraba pogske sile neodvisna od bližine vode, s čimer se je industrija približala naravnim virom in povečala produktivnost. S tem je prišlo do razmaha industrije in posledično do spremembe družbenega sistema.

Železnica v Avstriji

Hiter razvoj industrializacije prvih industrijskih držav je postavil Avstrijo v slabši položaj, zato je bila država prisiljena v spremembe. Prve železniške proge so začeli do največjih rudnikov graditi v okolici Dunaja. Že prve vesti o

Stephensonova lokomotiva Rocket, 1829 ([https://sl.wikipedia.org/wiki/Raketa_\(lokomotiva\)#/media/Slika:Stephenson's_Rocket.jpg](https://sl.wikipedia.org/wiki/Raketa_(lokomotiva)#/media/Slika:Stephenson's_Rocket.jpg))

nameravani gradnji »južne železnice« leta 1836 so tako v Trstu kot v »notranjeavstrijskem« tržaškem zaledju povzročile veliko vznemirjenje. Po optimističnih ocenah, ki jih je bilo slišati na Štajerskem, Kranjskem in Koroškem, naj bi nova prometna pot zlasti južnim deželam monarhije obetala hiter gospodarski razvoj in »svetlo« gospodarsko prihodnost, da »nastopa nova doba, ko bo treba od cest preiti na železnice, ki jih gonijo stroji z bajno hitrostjo«. Progo proti Trstu so začeli graditi leta 1841, saj so se zavedali gospodarskega in vojaškega pomena železniške proge proti jugu. Trasa Južne železnice je potekala čez Semmering, dolino Murzzuschlag, do Gradca, Celja, Ljubljane, Krasa in Trsta. Leta 1843 so začeli graditi del trase od Šentilja do Maribora, do Celja je bila speljana leta 1846, do Ljubljane leta 1849 in do Trsta 1857.

Pesem od železne ceste Franceta Prešerna, objavljena v Novicah 16. aprila 1845 (<http://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-OVR9Z4DB/9bc81cb1-7035-468b-ae57-50cb5f1a190d/PDF>)

Poskusi za izgradnjo Savinjske železnice

Razvoj železniškega omrežja je v 19. stoletju zaostajal za potrebami razvijajoče industrije, ki je morala za transport uporabljati ceste. Naravne povezave in tradicionalne trgovske povezave

med Dravogradom, Mislinjsko in Šaleško dolino so govorile in prid železniške povezave Dravograd–Celje že sredi stoletja, vendar do tega ni prišlo. Gradnjo proge je leta 1856 predlagal in pomagal pri trasiranju mladi Mihael Vošnjak, vendar je bil predlog zavrnjen. V tem času je bila namreč v ospredju izgradnja proge Maribor–Dravograd–Celovec–Beljak, ki je bila dograjena 1863/64. Zasnova avstrijskega železniškega omrežja iz 1854 je usmerjala promet z Dunaja in Gradca proti jugu na Zidani Most preko Maribora preko odcepa po Dravski dolini na Koroško. S tem je ostalo področje Šaleške, Savinjske, Mislinjske in Laboške doline odrezano od železniških transportnih poti. Na tem področju so bile znatne zaloge premoga, rudnin, prostornih gozdov, razvijajoče industrije in obrti. Koroški železniški odbor je kmalu po vložiti koncesije za železnico od Celovca ob Dravi do Maribora vložil še prošnjo za koncesijo Celovec–Dravograd–Celje. Da bi bil dosežen namen, je bilo treba dati trasi od Dravograda do Celja tranzitni pomen in ne konkurence Južni železnici. Leta 1864 trasa ni bila v načrtih, vendar je prišlo do nove pobude. Mihael Vošnjak ni odnehal in je izgradnjo proge utemeljeval z gospodarskimi interesi, to je velikimi količinami premoga in lesa zahodnega Pohorja, razvitim kmetijstvom in obrtjo.

Južne železnice so Mihaela Vošnjaka leta 1871 pooblastile za izdelavo trase železniške proge. Vošnjak je izdelal izčrpno poročilo in načrte poslal Ravnateljstvu Južne železnice na Dunaju. Leta 1874 je železniško povezavo znova zahteval celjski občinski svet, spomeniko sta podprla celjski župan dr. Josef Neckermann in državni poslanec dr. Richard Foregger. Šlo je za projekt transverzalne železniške povezave Knittelfeld–Dravograd–Celje–Zaprešič kot del transverzale, ki bi jo gradili od Čeških Budejovic preko St. Valentina skozi železarska središča Gornje Avstrije in Štajerske. Celjska mestna občina je dobila dovoljenje za tehnična dela in je že 1872 naročila trasiranje proge in izdelavo podrobnega načrta. Vladni načrt je predvideval traso od Celja čez Lavo, Žalec in Polzelo, medtem ko je predstavništvo na

Mihael Vošnjak (Hrani Muzej Velenje_F5119_Mihael Vošnjak)

Vranskem predlagalo odcep preko Kasaz, Griž in Dolenje vasi do Letuša proti Dravogradu. Prednost Savinjske železnice so bile očitne. Pot iz Celja do Dravograda je bila dolga 75 km, medtem ko je imel ovinek preko Maribora 133 km. Celovski odbor je vložil prošnjo za koncesijo predvsem zato, da bi za svojo železarsko in plavžarsko industrijo zagotovil dobavo premoga iz Velenja, železnica bi omogočila izkoriščanje obširnih gozdov Pohorja in omogočila razvoj usnjarske industrije in obrti. Vendar se je znova zapletlo, zdaj zaradi gospodarske krize in projekt je bil leta 1876 v državnem zboru znova zavrnjen, saj naj bi s tem ustvarili »samo novega malega bolnika«.

Gradnja proge Celje–Velenje

Vztrajni Mihael Vošnjak je leta 1882 v Šoštanju organiziral zborovanje zainteresiranih uporabnikov predvidene proge. Ker bi Južne železnice z izgradnjo izgubile del prometa, so, da bi zmanjšali stroške, predlagali skrajšano traso Celje–Velenje. Mihael Vošnjak je znova navezal stike z ravnateljstvom Južne železnice, ki je na njegovo pobudo odredilo, naj začnejo zbirati podatke o rentabilnosti predlagane proge. Vendar je spet prišlo do zapletov, Južna železnica, ki je bila lastnica proge Maribor–Dravograd–Celovec, namreč ni želela izgubiti zaslужka s prevozom koroškega tovara. Zaradi tega je prišlo do predloga za postopno gradnjo, najprej proge Celje–Velenje. Ta predlog je končno padel na plodna tla in Mihael Vošnjak se je povezal s podjetnikom Edvardom Klemensiewiczem, s katerim sta se lotila potrebnih priprav. Zainteresiranim je uspelo in 21. novembra 1889 so pridobili koncesijo, ki je bila podeljena novoustanovljeni delniški družbi. Koncesija za izgradnjo proge Celje–Velenje je bila dodeljena lastniku velenjskega premogovnika Danielu pl. Lappu in gradbeniku Edvardu Klemensiewiczu. Na progi je bilo predvidenih šest postaj, in sicer: Žalec, Šempeter, Polzela–Braslovče, Rečica, Šoštanj in Velenje ter tovorni kolodvor v Škalah. Po koncesiji je bila določena največja dopustna hitrost 25 km na uro in 10-odstotni vzpon.

Daniel von Lapp leta 1889 (Hrani Muzej Velenje: F 1210 Daniel Lapp, leta 1889)

Z gradnjo so začeli 24. aprila 1891. Odkupovanje zemljišč je potekalo brez težav, večina trase geološko ni bila problematična. Na progi so zgradili tri mostove čez Pako v skupni teži konstrukcij 320 ton. Še najbolj zahtevna je bila izgradnja 145 metrov dolgega predora Skorno. Gradili so ga 203 dni. Največ delavcev je bilo zaposlenih julija 1891, ko je na progi delalo 279 dninarjev, 288 zidarjev in kamnosekov. Proga Celje–Velenje je bila dograjena 20. decembra 1891. Ker ni bilo zavarovanih prehodov, je časopisje opozarjalo, naj prebivalstvo »svojim urnim nogam preveč ne zaupa«. Obratovanje proge je prevzela Južna železnica.

Začetek gradnje predora Skorno (Hrani Muzej Velenje: Preslika va prva zasajena lopata žel_proga Ce_Vel_22_12_1888)

O odprtju Savinjske železnice

Prva nedelja po božiču 1891 je bila za Savinjsko in Šaleško dolino še posebej praznična, saj je bil to dan otvoritve. 27. decembra 1891 je lokomotiva »Austria« pripeljala iz Celja v Velenje prvi slavnostno okrašen vlak z visokimi gosti z deželnim glavarjem grofom Wurmbromand na čelu. Slavnostno okrašeni vlak so na vsej trasi pozdravljale navdušene množice ljudi, ki so se s prihodom železnice nadejale boljših časov in napredka. Slavnostni vlak je obstal na tega dne končni postaji pri Šaleškem premogovniku v Škalah. Tam so za svečane goste priredili slavnostno kosilo in s tem izrazili priznanje lastniku velenjskega premogovnika Danielu pl. Lappu za odločilen prispevek pri uspešni izvedbi projekta.

Program otvoritve železniške proge Celje–Velenje v Škalah, 27. december 1891

Začetni vozni park so sestavljale štiri 33-tonske lokomotive, 17 zaprtih in 140 odprtih vagonov po 12 ton, za potniški promet pa deset vagonov. Stroški izgradnje železniške proge, voznega parka in opreme in stroški najetja kapitala so znašali 2.700.000 goldinarjev. Finančna sredstva je zagotovila štajerska deželna uprava, na katero je bila 16. aprila 1891 prenesena koncesija. Jamstvo za obrestovanje in odplačilo obveznic je prevzel šaleški premogovnik. Finančna sredstva so prispevale tudi mestne uprave Celja, okraj Celje okolica in Šoštanj.

Železniška postaja v Rečici ob Paki leta 1938 (Hrani Muzej Velenje: Fotografije – Rečica ob Paki-želez_postaja)

Pozdrav iz Šmartnega ob Paki leta 1901 (Hrani Muzej Velenje: Fotografija – R 291 Šmartno ob Paki 17. 7. 1901)

Železniška postaja v Paški vasi okrog leta 1910 (Hrani Muzej Velenje: Fotografije – R653 Paška vas, železniška postaja. ok. l. 1910)

Železniška postaja v Šoštanju in cerkev sv. Mihaela 1916 (Hrani Muzej Velenje: Fotografija – R575 Šoštanj poslana 11.12.1916)

Železniška postaja Velenje leta 1900 (Hrani Muzej Velenje: Fotografije – R396 železniška postaja Velenje poslana 1900)

Vpliv modernizacije

S prihodom železnice se je spremenil transport blaga in ljudi, ki ga je prej imela pošta in prevoznštvo. Potovanje je postalo udobnejše, vlak je postal najpomembnejše prevozno sredstvo, potovanje je postalo doživetje širših krogov, tudi v turistične kraje. Železnica je prinesla v deželo veliko razgibanost, ustvarila nove možnosti za zaslužek, nove poklice in nove vrste zaposlitve. Novi železniški poklici so bili progovni čuvaji, progovni delavci, zavirači, skladiščniki, premikači, kretničarji, delavci v železniških delavnicah, železničarji, kot so strojevodje, sprevodniki, prometniki, delavci v proizvodnji tračnic in strojne opreme. Proga in postaje so bile sprva odmaknjene od naselij, sčasoma pa so ta območja postala privlačna za pozidavo, zato so nastale novogradnje, kot so pošta, upravna poslopja, hoteli itn. Kolodvor je predstavljal »vhod v mesto«, ob kolodvorskih cestah so nastajali novo poseljeni predeli, na drugi strani železniške proge pa so nastajala delavska naselja. Z izgradnjo nekaterih reprezentativnih objektov v bližini kolodvorov so posamezne družbene skupine ali narodnosti želele opozoriti na svojo pomembno prisotnost v družbi (Hotel Avstrija v Šoštanju, kolodvorska restavracija v Velenju).

Hotel Avstrija v Šoštanju (Hrani Muzej Velenja: 25 Hotel Avstrija, današnji Kajuhov dom)

Gospodarski razvoj

Ob potrebah po delovni sili so se povečale tudi potrebe po gradbenih materialih in možnost zaslužka kmečkim prevoznikom, razširila se je ponudba gostiln s prenočišči, nastajala so nova naselja, prevoznika podjetja, po drugi strani pa je prišlo do propadanja prevoznštva in splavarstva. Vendar je železnica prinesla tudi nevšečnosti, saj so bile kljub večinskemu slovenskemu prebivalstvu postaje označene z nemškimi napisi. Z izgradnjo železniške povezave Celje–Velenje so se močno povečale možnosti šoštanske tovarne usnja Franz Woschnagg & Sohne ter velenjskega

premogovnika Daniella Lappa, lesne industrije in obrti. Železniška proga je s tem obema podjetjema olajšala transport surovin in gotovih izdelkov, v ta namen je bil zgrajen rudarski tir do Lappovega premogovnika v Škalah.

Železničarji na Šoštanski postaji v začetku 20. stoletja (Hrani Muzej Velenje: Fotografije – 26 Železničarji na Šoštanski postaji v začetku 20. stoletja)

Železnica je za delovanje potrebovala tudi delavce. Zaposlitev na železnici je predstavljala stalno službo in sorazmerno dober in reden zaslužek, poklic železničarja pa je bil spoštovan in zaželen. Železnica je dobro skrbela za svoje delavce in ti so tam ostajali do upokojitve. Podoben razvoj so s prometnimi komunikacijami doživela tudi revirska mesta Zagorje, Trbovlje in Hrastnik. S propadom prevoznštva in z njim povezane dejavnosti so bile za gospodarstvo kasneje zelo pomembne lokalne železniške proge, saj so obstoječe industrijske centre povezale z Južno železnico in jim omogočile nadaljnji razvoj. Železnica, katere trasa je potekala neposredno skozi mesto, je omogočila transport blaga in razvoj potniškega prometa in tujskega turizma. Zaradi bližine zdravilišča v Topolšici je železniška postaja Šoštanj dobila ime Schönstein–Topolschitz. Tovarna usnja v Šoštanju je s pridom izkoriščala bližino železnice. Da bi izboljšali transport, so v času prve svetovne vojne leta 1917 do tovarne zgradili železniški industrijski tir, kar je bila takrat za tovarno velika pridobitev.

Iskre sredi Šoštanja

Tehnične novosti so pomembno vplivale na ritem in način življenja. V življenju ljudi pa je trasa železnice pomenila pomemben poseg, saj je trg Šoštanj fizično presekala na dvoje in bližnje prebivalstvo obsodila na čakanje pred zapornicami, življenje ob bučnem zvoku vlakovnih kompozicij in parnih lokomotiv, iz katerih so švigale iskre in stalno grozile z možnostjo požara. Zaradi tega so morale biti vse hiše v požarnem rajonu železnice pokrite z ognjevarno kritino, novogradnje pa ob soglasju železnice pod posebnim nadzorom.

Stephensonova lokomotiva Rocket, 1829

Cimbimbek in industrijski tir v TUŠ

V pričujočem prispevku bomo govorili o posebnih znamenitostih, ki je še v spominu mnogih Šoštanjčanov, šoštanskem Cimbimbeku. Ob raziskovanju je bila odkrita pomembna podrobnost, vlečna lokomotiva Cimbimbek je ena prvih električnih lokomotiv na Slovenskem!

Od železniške postaje v Šoštanju je nekoč vodil industrijski tir v Vošnjakovo usnjarno. Podjetje se je imenovalo Lederwerke Franz Woschnagg & Söhne, Schönstein (Šoštanj), kasneje, po drugi svetovni vojni pa Tovarna usnja Šoštanj (TUŠ). V prvih letih uporabe železnice so v usnjarno dovažali premog in ostale surovine od železniške postaje do prejemnika kar po cesti in uporabljali za vleko konjske vprege. Leta 1917 je bila od železniške postaje Šoštanj – Topolšica po desni strani Pake, do železnega mostu preko nje in naprej do tovarne dograjen industrijski tir v dolžini 1035 metrov. Za premik in dostavo vagonov v vojnem času prve svetovne vojne, ko je potreba po usnju narasla in se je okreplil tudi promet na železnici, si je lastnik usnjarne omislil malo dvoosno akumulatorsko lokomotivo, v bistvu pa je bil to le počasni tirni vlačilec vagonov, izdelan leta 1916 v Tovarni vagonov v Gradcu (Grazer Waggonfabrik, vormala Johann (Janos) Weitzer, Graz, kasneje je bila tovarna preimenovana in priključena koncernu Simmering – Graz – Pauker A.G. v Gradcu). Lokomotiva je imela dva pogonska elektromotorja, skupne moči 29,60 kW, vsak je gnal po eno pogonsko os (vrsta Bo), vse skupaj pa je poganjal enosmerni tok, napetosti 210 V, ki je prihajal iz 112 akumulatorjev vrste 30J100. Znano je, da so pri J. Weitzerju izdelali vsaj dve taki vozili. Sestrsko vozilo je bilo v uporabi v tovarni, kjer so ga izdelali in je bilo po drugi

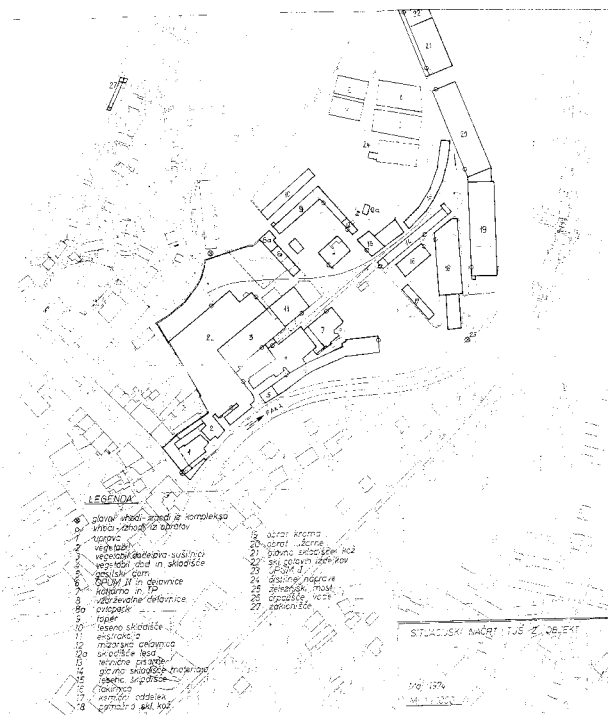
svetovni vojni (takrat se je tovarna imenovala SGP) še v uporabi.

Po železniških predpisih je moralo imeti, tako takrat kot tudi danes, vsako pogonsko tirno vozilo posebno signalno naravo, kot na primer parno piščal. Ker pa tirni vlačilec ni deloval na paro, so se njegovi izdelovalci odločili montirati na vozilo le tramvajski signalni zvonec, saj so v Tovarni J. Weitzerja izdelovali tudi tramvaje. Tako je prihajajoči vlačilec zelene barve po tirih najavljal svoj prihod z zvonjenjem, nekako kot CIM-BIM! Seveda mu je ljudski glas takoj ustvaril novo ime in ga poimenoval Cimbimbek.

Neenavaden stroj je nato leta služil predvsem za premik in premeštevitev tovornih vagonov od tovarne usnja na železniško postajo in nazaj. Šoštanjčan Peter Rezman je povedal: »Spominjam se smrdečih transportov od železniške postaje do zadnjega šoštanskega mostu čez Pako, koder je Cimbimbek vozil kože v usnjarno.« Tir je bil speljan do skladišča surovih kož, holcplaca, in tovarniške termoelektarne, kjer so nekaj porabljali premog. Za polnjenje baterij je po vojni skrbel strojevodja Topolšek, za progo pa je skrbelo tovarniško strojno vzdrževanje, med šolskimi počitnicami pa tudi Šoštanjčan Beno Lukman. Občasno so ga uporabljali tudi usnjarski delavci, ki so se vozili z vlakom na delo. S Cimbimbekom so jih namreč prevažali z železniške postaje v tovarno in nazaj na vlak.

Zanimivo je vedeti, da so tako na celjski postaji kot tudi drugod po državi po drugi vojni uporabljali namesto klasičnih vozičkov tudi dvoosna mala cestna vozila na električni pogon (z akumulatorji), s katerimi so k vlakom dostavljali prtljago in pošto. V Celju so ta električni voziček poimenovali prav tako kot v Šoštanju: Cimbimbek! Očitno so bila električna vozila vseh vrst na Štajerskem na splošno obsojena na to ime!

Poglejmo, kako se nekateri še spominjajo časov, ko je na industrijskem tiru vozil naš Cimbimbek. V 70. letih je bil strojevodja Ivan Klancnik, občasno pa

Trasa industrijske železnice od Železniške postaje v Šoštanju do tovarne usnja

MIRAN APLINC

Električna lokomotiva v tovarni usnja, imenovana Cimbimbek

tudi Franc Štehanik iz Gaberk, ki je povedal: »Lokomotiva je lahko potegnila 40-tonske dvoosne vagon ali dva 20-tonska. Od železniške postaje do tovarne sem večinoma vozil surove kože, pa tudi sol za konzerviranje. Cimbimbek, ki je bil dolg okrog šest metrov in teže 10 ton, je imel v kabini, ki je bila vedno pod ključem, komandno ploščo s stikali za vklop stroja in prižiganje luči, ročico za preklapljanje elektrike in večanje hitrosti, ki je v nasprotni smeri delovala tudi kot električna zavora. Ker je lokomotiva dosegla le do 20 km/h, je voznik poleg električne uporabljal tudi ročno zavoro. Ob dežju ali poledici je za povečanje trenja voznik s posebno napravo posilpal pesek po tračnicah, da bi dosegel boljše trenje in vlečno moč.

Za vzdrževanje proge je skrbel Tonek iz Florjana. Ko je nekoč po košnji z ročno koso počival ob tovarniškem tiru, sem s Cimbimbekom pripeljal mimo. Kar naenkrat je naredilo škrr-škrr in hitro sem ves prestrašen zavrl. Ko sem stopil iz lokomotive, je Tonek ob progi glasno negodoval, saj sem povozil njegovo na tirih nerodno odloženo koso. K sreči se ni zgodilo nič hudega, tistega dne pa mu ni bilo treba več kositi. Tonek je seveda moral na zagovor in šef vzdrževanja mu je zapretil, da bo dobil knjigo, on pa je rekel: kaj mi bo knjiga, če pa ne znam brati. Šef je znova poskusil: dali te bomo dol, Tonek pa: kaj bom pa dol delal?

Leta 1977 pa se je zgodila nesreča, v kateri je bila usoda našega Cimbimbeka zapečaten. Zaradi prevelike teže dveh 40-tonske vagonov zavore niso prijele in kompozicija je na koncu tovarniškega tira prebila zaščito in iztirila. Na srečo je bilo v tem času v tovarni dvigalo Coles, s katerim smo vse skupaj postavili nazaj na tire, vendar je bilo podvozje Cimbimbeka tako poškodovano, da popravilo ni bilo več smiselno. Tako je šel Cimbimbek iz uporabe, v kasnejših letih pa so tovor v tovarno vozile dizelske lokomotive JŽ. Z ukinitvijo industrijske železnice Tovarne usnja Šoštanj je tovrstni prevoz »nadomestil kar traktor s prikolico, ki je vozil tresoči se tovor skozi mesto. Nič kaj prida spomini /.../.

Cimbimbek na poti na železniško postajo v Šoštanju

Žiga Zois. Mozaik življenja.

(1. del)

Zois. Ob tem priimku bržkone najprej vsi pomislimo na razsvetljenca, barona Žiga Zois, nedvomno najpomembnejšega predstavnika te izredno vplivne in bajno bogate rodbine.

A vendarle je njegov oče Michelangelo okoli leta 1720 prispel iz italijanskega Bergama v Ljubljano povsem brez sredstev – le s svojo camero obscuro, predhodnico fotoaparata, s pomočjo katere se je preživljal.

Pod okrilje ga je vzel njegov rojak, najvplivnejši ljubljanski veletrgovec z železnino in tekstilom, lastnik fužin Peter Anton Codelli. Marljivi Michelangelo je v nekaj letih postal družabnik in po Codellijevi smrti leta 1727 izplačal njegove dediče in prevzel celotno trgovino in izvoz železa ter jekla v Italijo in na Daljni Vzhod. S tem se je povzpел med najuglednejše ljubljanske trgovce in ljubljanski magistrat mu je podelil meščanstvo.

Naselil se je v hiši na Bregu, na nabrežju Ljubljane, kjer se je – priročno za Zois – nahajalo med čevljarским in šentjakobskim mostom pristanišče, ki je v arhivih prvič omenjeno v začetku 14. stoletja. Uporabljal ga je za tovorjenje blaga na svoje ladje in imel v bližini tudi skladišča.

Slovita »Zoisova palača«, kjer so se kasneje srečevali razsvetljenci, je postopoma nastajala v letih 1765–1793 s prezidavo več samostojnih hiš, ki jih je Michelangelo postopoma odkupil. Stavbe je povezal in dobile so skupno pročelje v klasicističnem slogu. Žiga je po očetovi smrti dokupil še obrambni zid in hišo bistrškega opata, imenovano Bistrški dvor, skupaj s cerkvijo sv. Lovrenca. Podrl ju je, jarek zasul in zasadil kar 2.500 dreves in nešteto rastlin, precej tudi eksotičnih. Na območju med današnjo Rimsko, Igriško in Prešernovo cesto je tako na skoraj 3 hektarjih nastal slavni botanični vrt z rastlinjakom in prelepim lipovim drevoredom, ki so ga krasili številni kipi.

Odprt je bil za javnost in obiskali so ga mnogi prestižni gostje, leta 1790 tudi sestra cesarja Leopolda II., neapeljska kraljica Marija Karolina s hčerama, ki so jim ravno tu predstavili številno plemstvo dežele.

Med plemstvo so se povzpeli tudi Zois, ker je Michelangela Zoisaradi izrednih zaslug za razvoj trgovine cesar Karel VI. Habsburški leta 1739 povzdignil v viteški stan s plemiškim pridedvom von Edelstein. Enaindvajset let kasneje ga je cesarica Marija Terezija – za prispevek 40.000 goldinarjev v cesarsko blagajno med sedemletno vojno – povišala v barona. Zois in njegovi potomci so torej postali baroni Edelsteinski. »Edelstein« pomeni v nemškem jeziku dragulj. In ravno tega drži v šapah srebrni lev na vrhu grba Zoisov, ki so si za svoje geslo izbrali »Labora«, kar pomeni: »Delaj«. Za marljivega Michelangela in neutrudnega Žiga bi si težko zamislili primernejše geslo.

O značaju mladega Žiga Zoisar priča dokument, v katerem njegov oče navaja, da je Žigu cesarsko-kraljevi dunajski dvor dodelil polnoletnost s posebnim dovoljenjem že pri 21 letih, torej 4 leta prej, z ozirom na »uspešno opravljene študije in njegovo trezno razsodnost«. In takrat ga je oče tudi imenoval za svojega univerzalnega dediča, čeprav je imel Žiga dva starejša polbrata in številne mlajše brate. Zakaj je izbral ravno njega, ne bomo izvedeli nikoli, a morebiti je v njem že takrat zasledil železno vztrajnost, veliko odgovornost in interes za družinske posle. Vsekakor pa je moral razpoznati tudi njegov izjemen intelekt.

Ko je bil Žiga star 14 let, ga je oče skupaj s tremi mlajšimi brati poslal na študij v Italijo. Čeprav viri po navadi navajajo le dejstvo, da so tam bratje Zois po plemiški šegi dobili statusu primerno vzgojo in izobrazbo, je zgodba nekoliko bolj zapletena, kot je uspelo raziskati dr. Mariji Kacin. Kot opisuje v svojih knjigah Žiga Zois in italijanska kultura ter Žiga Zois in italijansko gledališče, je vpliven, bajno bogat in najbrž tudi nekoliko prevzetan Michelangelo Zois svoje sinove poslal v italijansko Modeno v spremstvu vzgojitelja. Naročil mu je, naj ravnatelju uglednega plemiškega zavoda San Carlo izroči pismo, v katerem mu zgolj naznaja vpis svojih potomcev v šolo. Tja so hodili izključno visoki plemiči in šola, ki je temeljito preverjala rodovnik vsakega gojenca, je nove barone Zoise, katerih stric je bil navaden trgovec v Benetkah, zavrnila.

Hkrati so vzgojitelju priporočili, naj jih odpelje v Collegij Reggio Emilia. Na lastno pest jih je vpisal že sledečega dne in to je bilo nekaj najboljšega, kar se je lahko bratom Zois zgodilo. V času njihovega študija je namreč Collegij, ki je gojencem nudil zelo solidno izobrazbo na literarno-humanističnem in znanstvenem področju, doživiljal svojo zlato dobo. Svoj sedež je imel v pomembnem središču kulturnega življenja, v Palači Busetti, ki še danes stoji v centru mesta na Vii Emilia. Takratni predstojnik, škof Gian Maria Castelvetri, je bil razgledan človek in velik ljubitelj gledališča. V Collegij je pripeljal le najboljše učitelje, ki so delili njegovo navdušenje nad ideali razsvetljenstva. Poudarek je bil na enakopravnosti, niso delali razlik med dečki plemiškega in meščanskega porekla, pomembni sta bili samo sposobnost, znanje in prizadevanje za družbeno dobrobit in korist.

Žiga Zois je v Collegiju ostal 4 leta in se priučil italijanščini, nemščini in latinščini, matematiki in računstvu, arhitekturi, teološkim, filozofskim in pravnim zagovorom ter viteškim veščinam, med katere sta spadala tudi ples in glasba, predvsem pa mečevanje in sabljanje, v katerem je dobil naziv šolskega prvaka v orožju – »principe d'armi«. Zahvaljujoč temu je bil deležen številnih privilegijev: priredili so mu častni banket, lahko je sprejemal častne goste – zlasti škofa in vojvodo; škofu je lahko nalival vodo za umivanje rok med maševanjem in ovekovečili so ga na

oljnatem portretu, ki se žal ni ohranil. Vemo, da je dobil tudi naziv »akademik v leposlovju« za »pesnjenje polno italijanske izvirnosti« in da je bil precej nadarjen za slikanje in risanje. A še bolj pomembno dejstvo je, da je skupaj z brati z velikim uspehom nastopal v šolskih gledaliških produkcijah. Namen predstav je bil jasen: seznaniti gojence in gledalce z razsvetlenskimi idejami in jim širiti obzorja. Žiga Zois je nastopil v komedijah Il Raggiatore in Bankrot Carla Goldonija ter v melodrami Titova milost Pietra Metastasija. In ravno takrat se je rodila njegova vseživljenjska ljubezen do gledališča.

Pri 18 letih se je v Ljubljano vrnil kot izobražen mladenič in navdušen razsvetljenec. Na očetovo željo pa se je še naprej zasebno izobraževal v naravoslovju, trgovini in tehniki, med drugim pri hidrotehniku in konstruktorju Gabrijelu Gruberju ter matematiku in stavbarju Jožefu Maffeiju.

Sledilo je večletno študijsko potovanje po Evropi. Ogledal si je uspešne železarne, obiskal podružnice očetovega podjetja, navezal osebne stike s številnimi trgovci in tudi znanstveniki.

Med svojim potovanjem naj bi Zois v Amsterdamu obiskal tudi prostozidarsko ložo in to bežno omenil v svojem dnevniku. O tem, ali je sam bil prostozidar ali ne, obstaja precej spekulacij, vendar njegovo ime ni zapisano nikjer v dokumentih ljubljanskih lož in se zagotovo ni udeleževal njihovih srečanj. Vseeno pa je po njem poimenovana ena izmed današnjih slovenskih lož – Loža Žiga Zoisar. V počastitev velikana razsvetljenstva, pravijo.

S potovanja po Evropi se je v Ljubljano Žiga Zois vrnil leta 1779, star 22 let.

Takratna Ljubljana je nudila pestro kulturno dogajanje. Ljudje so še posebej radi obiskovali Stanovsko gledališče, zgrajeno leta 1765 na mestu, kjer danes stoji zgradba Slovenske filharmonije. Imelo je parter in dve nadstropji lož ter prostor za 600 gledalcev – seveda strogo ločenih po družbenih slojih. V Stanovskem gledališču so se vrstili plesi in predstave, dramske in operne, večinoma v nemščini, v manjšem deležu pa tudi v italijanščini. Tja je zahajal tudi velik ljubitelj gledališča Žiga Zois.

Po vrnitvi iz tujine je ta izobražen in zrel mladenič začel drugače gledati na slovensko stvarnost in se je tudi prvič začel resno zanimati za zgodovino, tradicijo in kulturo slovenskega naroda – naroda svoje matere, Ljubljankanke Ivane Kappus. Ravno on bo leta kasneje spodbudnik prve slovenske predstave na odru Stanovskega gledališča leta 1789, Linhartove Županove Micke, in kritika nanjo v Laibacher Zeitung z 28. decembra tega leta bo prva tiskana gledališka kritika na posvetni tekst na Kranjskem. Vendar prehitevam. Bodoča osrednja osebnost slovenskega razsvetljenstva se pri 22 letih šele polagoma seznanja s slovenščino. Že takrat pa strastno zbira knjige – kupuje jih po celi Evropi, udeležuje se zapuščinskih dražb, hodi v antikvariate in

ALICE ČOP

zbira knjige o naravoslovju – zlasti mineralogiji, geologiji in botaniki, o umetnosti, slovanski književnosti in zgodovini, jezikoslovju, a zbira tudi leposlovje, med drugim erotično poezijo. Ima eno največjih zasebnih zbirk knjig na Kranjskem in v sosednjih deželah. Po njegovi smrti odkupi opus kar 3.885 knjig za 7.000 goldinarjev Licejska knjižnica, predhodnica Narodne in univerzitetne knjižnice ...

Kot pravi poliglot je imel Zois v knjižnici tudi besedila v vseh slovanskih jezikih in pisavah, tako v cirilici kot glagolici.

Zelo zgodaj, še mlad, je naletel tudi na v nemškem jeziku zapisano Kraynsko grammatiko očeta Marka Pohlina, iniciatorja prvega kroga narodnih buditeljev na Kranjskem. Izdana je bila leta 1768 in velja za prvi poskus znanstvene slovnice slovenskega jezika. Pohlina se je dobro zavedal nevarnosti germanizacije in je želel povzdigniti vrednost slovenščine, ki jo je govorilo le kmečko prebivalstvo – jo razširiti med meščanstvo in inteligenco, doseči, da bo postala literarni in cerkveni jezik, in da bi se je otroci lahko od malega učili v šoli. Njegovo prizadevanje je bilo vsekakor ključnega pomena za nadaljnji razvoj naše materinščine in utrjevanje narodne zavesti. Vendar je naredil nekaj napak. Prepričan je bil, da pravo slovenščino govorijo le na Kranjskem, saj naj bi se po njegovem mnenju Slovenci, ki živijo na Štajerskem in Koroškem, razlikovali od Kranjcev in naj bi govorili druge jezike. Njegova želja, da se slovenščina čim prej razvije in obogati, pa ga je pripeljala do tega, da si je, kakor se mu je zdelo, izmišljeval številne nove besede – v bistvu izpeljanke iz tujih jezikov, prevedene v precej smešno slovenščino. Tako so nastale na primer besede: »BUKVE« (danes »knjigak«) iz nemške besede »Buch«, »BUKLOVARNEK« (danes »računovodja«) iz besede »Buchhalter«, BUKLAR (danes »knjigovodja«) iz besede »Buchführer« ali DLAKOPUSTNOST (danes »plešavost«) iz »das Haarlassen«.

Valentin Vodnik je Pohlina občudoval, ker je ljudi opismenjeval in, kot je rekel: »dosti bukev med ljudi dal«, in zaradi njega začel sam pisati pesmi v slovenščini. Zois je Pohlina spoštoval, a je nanj gledal konstruktivno-kritično. Menil je, da je Kraynska grammatika potrebna revizije. Opravil jo je šele Jernej Kopitar, ki je v svoji prvi znanstveni slovenski slovnici Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark iz let 1808–1809 podal uničujočo kritiko Pohlinoevega dela in ga s tem pahnil v dolgoleten prezir. Rehabilitacijo je dočakal šele v drugi polovici 20. stoletja, ko so začeli raziskovalci opozarjati na pozitivne dosežke njegovega obširnega dela.

Za razliko od Kopitarja je bil profesor Blaž Kumerdej – okrožni šolski komisar na Celjskem in cenzor ter ravnatelj ljubljanske normalke – nad Pohlinovim delom navdušen. Ko je cesarica Marija Terezija leta 1774 odredila, da je treba v vsej Avstro-Ogrski ustanoviti osnovne šole, ki jih bodo lahko obiskovali tudi kmečki otroci, je cesarici poslal svoj »Domoljubni načrt«. V njem je pisal, da je narod preprost

in uporablja materni jezik, mešan z germanizmi in lokalnimi izrazi – torej v povsem nepravilni obliki. Predlagal je, da bi najprej uveljavili nedeljske šole, kjer bi pouk vodili pismeni cerkveniki, ki govorijo pravilno slovensko. Poudaril je, da je treba prirediti slovenski Abecednik, posloveniti šolske knjige in sestaviti nemško-slovenski slovar – da se bodo s pomočjo svojega jezika Slovenci lažje naučili pravilne nemščine. Cesarico naj bi nad svojim predlogom navdušil in je dobil njeno odobritev.

Ravno omenjeni Valentin Vodnik, Blaž Kumerdej, Jernej Kopitar in tudi Jurij Japelj ter Anton Tomaž Linhart so spadali v najožji krog naprednih razsvetljenčev in so se po letu 1780 začeli zbirati v Zoisovi hiši, v tako imenovanem »Zoisovem krožku«, ki je deloval vse do njegove smrti leta 1819.

Zois je postal njihov prijatelj in radodaren mecen, jih stalno spodbujal in usmerjal k novim in novim projektom, še posebej k pisanju knjig in prevajanju. V njegov krožek so prihajali tudi drugi humanistični in naravoslovni intelektualci; med njimi znani matematik in fizik Jurij Bartolomej Vega, arhitekt in hidrotehnik Gabriel Gruber, mestni kirurg Anton Makovic, filolog Jakob Penzel, francoski naravoslovec in zdravnik Baltazar Hacquet, botanik Franc Hladnik, ljubljanski škof Andrej Kavčič, arhitekt in hidrotehnik Schemerl ali učitelj čebelarstva na cesarskem dvoru na Dunaju Anton Janša.

To so bili ljudje, ki so določali podobo ali vsaj smer bodočega razvoja slovenskega jezika – se bo zapisovala v cirilici ali glagolici? Nedvomno se je treba znebiti germanizmov, ampak, ali je smiselno prevajati čisto vse tuje besede? Kaj če ekvivalentni izrazi v domačem jeziku ne obstajajo? Bi si takšne besede kar izmislili? Ali naj bo na primer avdienta »zasliš«, barometer »sapna vaga« in kandidat »čakavec«? Ali bi dolgi »L« zapisovali z ipsilonom? Kako zapisati mehki »L« in »N« ? S kombinacijo »LJ« in »NJ«? In kolikožložni verz je za slovenščino optimalen? Bi najprej uredili črkopis ali sestavili slovar? Vse to je bil predmet njihovih včasih tudi precej ostrih debat.

A vsi so podpirali ideje evropskega razsvetljenstva in se želeli navezati na delo Primoža Trubarja in slovenskih protestantskih pisateljev. Vzpostavili so stike z evropskimi slavisti in narodnimi preporoditelji, da slovenski narod vključijo v evropski kulturni razvoj in slovenščini izborijo enakovredno mesto, ki ji pripada.

Ključnega pomena je bilo prevajanje cerkvenih tekstov. Ne samo, da je prebivalstvo lahko molilo in poslušalo pridige v narodnem jeziku, s prevodi se je razvijala tudi sama slovenščina v svoji dotlej najbolj prečiščeni knjižni obliki. Jezikoslovec in duhovnik Jurij Japelj je po navodilih škofa Herbersteina od leta 1777 začel prevajati Ta veliki catekismus s' prashanjami inu odgovormi, ki je izšel dve leti kasneje in doživel še pet izdaj. Leta 1784 je izšla njegova zbirka cerkvenih pesmi Zerkovne pesmi, litanije, inu molitve, per boshji slushbi, na Zoisovo pobudo pa je začel od leta 1783, v

Janez Andrej Herrlein – Žiga Zois

Foto splet

sodelovanju z Blažem Kumerdejem, prevajati Sveto pismo.

Kumerdej se je vmes posvečal tudi sestavljanju pravopisnih pravil in prve zgodovinsko-kritične kranjsko-slovanske Slovnice, v kateri je med drugim izrazil željo poenotiti vse slovanske jezike v enega. A proti tej ideji so se ostro postavili Zois in drugi člani krožka in Kumerdejeva Slovnica je ostala le v rokopisu. Širjenja slovenščine med ljudstvo so se razsvetljenci lotili zelo premišljeno. Dobro so se zavedali, da preprosti ljudje ne bodo brali slovnice ali drugih teoretičnih besedil, zato jim je Zois polagal na srce, naj ustvarjajo za kmete, ker se od tam začne. Vodniku so zapuili pisanje Praktike, ki naj bi kmečko prebivalstvo poučila in hkrati zabavala. Zmenili so se, da mora vsebovati nasvete o naravi, gospodarstvu in kmetijstvu, glose, uganke ter okrogle in kosmate pesmi, ki jih bodo ljudje z veseljem brali in se jih bodo za zabavo učili na pamet, hkrati pa utrjevali pravilno uporabo maternega jezika. Vodnikova Velika pratika je z velikim uspehom izhajala v letih 1795–1797, Mala pratika pa v letih 1798–1806.

Gospodinjam je Vodnik na Zoisovo pobudo namenil Kuharske bukve, prvo tiskano kuharsko knjigo v slovenščini iz leta 1799, katere prvi stavek se glasi: »Ne le samo navada, ampak tudi spodobnost je, da ženske kuhajo.« Vodnik, eden najplodnejših avtorjev slovenskega razsvetljenstva, je veliko časa posvetil tudi prvemu slovenskemu časopisu Lublanske novice. Urejal ga je in sam pisal v letih 1797–1800. Poročal je o nesrečah, zločinih in senzacijah – kot je bil vzlet z zrakom polnjenega balona, o slovesnostih, političnem dogajanju in vojaških premikih, tudi o novicah v znanosti in zdravstvu – med drugim o koristnosti cepljenja otrok proti kozam. Vmes je Vodnik od ostarelega Blaža Kumerdeja prevzel tudi delo na Slovarju. Zanj je zbral precej rudarskega besedišča, a je šlo za tako obsežen projekt, da je ostal nedokončan. Napisal pa je učbenik Pismenost ali Gramatika sa perve shole.

Mestna knjižnica Šoštanj – december 2021

MARJETKA BLATNIK

Prireditve bodo potekale skladno z navodili NIJZ.

KNJIŽNI SEJEM

PONEDELJEK, 6. 12., 10.00–18.00

Za vse ljubitelje starih knjig, sejem rabljenih knjig, prvi ponedeljek v mesecu.

Da knjige ne bi romale na odpad, jim skušamo najti na sejmu nov dom, tako ohranimo dostojanstvo starih odsluženih knjigam, ki še vedno nosijo v sebi sporočilo za vsakogar, ki si bo vzel čas zanjo in njene porumenele liste.

Poleg podarjenih knjig prodajamo tudi knjige, ki so odslužile svojo nalogo v naši knjižnici, z namenom, da najdejo pot med ljudi in tako polepšajo dan strastnim bralcem in zbirateljem.

Simbolična cena knjige je 1 €.

RAZSTAVE

KAJUH V BARVAH

Ob obletnici rojstva pesnika Kajuha razstavljamo sedem knjižnih naslovcov iz zbirke KAJUH100. Naslovnice je oblikoval Peter Stanislav Hafner.

48. MALA NAPOTNIKOVA KIPARSKA KOLONIJA

Letos je potekala že 48. mala kiparska kolonija, ki jo je organizirala Medobčinska zveza prijateljev mladine Velenje. Z njo ohranjajo spomin na akademskega kiparja Ivana Napotnika. Mladi kiparji so ustvarjali vsak na svoji šoli. Na letošnji kiparski koloniji je sodelovalo 29 učencev iz 8 osnovnih šol iz Šaleške doline, ki jih je pri delu vodilo 9 mentorjev. Na razstavi vam v ogled ponujamo vseh 12 letos ustvarjenih lesenih kipov in skulptur. Na ogled bodo do konca meseca decembra. Uživate v ustvarjalnosti mladih kiparjev.

ZIMA V VRTCU ŠOŠTANJ

Na otroškem oddelku bo na ogled razstava otroških likovnih del na temo Zima. Razstavljali bodo otroci Vrtca Šoštanj, enote Biba.

ZIMSKA PRAVLJICA

Na otroškem oddelku bomo pripravili pravljice, ki govorijo o naravi, živalih in dogodivščinah pozimi. Vse knjige si bodo otroci lahko izposodili.

DUŠAN PIRC: KAJUH PROZA

PONEDELJEK, 13. 12., OB 18.30

Ob stoletnici rojstva pesnika Kajuha bo Knjižnica Velenje v sodelovanju z založbo Litera v zbirki KAJUH100 izdala sedem knjig, v katerih bo celovito predstavila življenje in delo našega velikega rojaka. Tokrat predstavljamo že tretjo knjigo z naslovom KAJUH PROZA. Čeprav je obseg Kajuhovih proznih del skromnejši od poezije, je knjiga izredno zanimiva. Z avtorjem Dušanom M. Pircem se bo o knjigi in pesniku pogovarjala Tatjana Vidmar.

POTOPIS

ZORAN FURMAN: CAMINO – PO FRANCOŠKI POTI DO KONCA SVETA

TOREK, 14. 12., OB 18.30

Zoran Furman se je podal po poteh starodavne španske romarske poti Camino. Potovanje je pričel v romantičnem Parizu s sprehodom po mestu. Nato se je z vlakom odpeljal do mesta St Jean Pied de Port, kjer je začel več kot 32-dnevno in 800 km dolgo pešpot. Podaljšal jo je vse do rta Fisterra, ki je med pohodniki znan kot točka 0.000 km, ali kot so nekoč pred stoletji rekli – konec sveta.

BRALNI PAKET

PRIVOŠČITE SI ... ČAS ZA KNJIGO

Čas se ustavi v družbi dobre knjige, zato se pustite presenetiti in si postrezite s paketom treh romanov po izboru vaše knjižničarke ali knjižničarja. Verjame-mo, da vam bo ta način olajšal varno izposojanje knjig in vas zazibal v praznične zimske dni.

PIREDITVE ZA OTROKE IN MLADINO

ČETRTOVA PETA

ČETRTEK, 2. 12., OB 17.00

Ustvarjalnica božičnih okrasov za otroke in starše s Tjašo Rezman.

Dogodek prireja Medobčinska zveza prijateljev mladine Velenje – Vila Rožle.

PRAVLJIČNA JOGA

ČETRTEK, 9. 12., OB 17.00

Ob poslušanju zgodbe bomo otroke popeljali v svet jogijskih položajev (asan). Postali bodo lahko hrabri junaki, pogumni levi, zviti krokodili, lahkotni vetrovi ali pa prikupni kraljeviči in princeske.

Pravljlična joga je namenjena otrokom, starejšim od treh let. Z vami bo Nina Časl.

PRAVLJIČNA MEDITACIJA ZA OTROKE Z JANJO IN MEDVEDKOM TAPKOM

ČETRTEK, 16. 12., OB 17.00

Sproščanje s pravljlično meditacijo in tapkanje, pri katerem se bodo otroci »polnili« s pozitivno in ustvarjalno energijo. Otroci se zelo hitro odzovejo na tapkanje, kadar pri tapkanju uporabimo medvedka ali kako drugo igračko. Na ta način otroci prene-sejo vse svoje težave na igračko in se lažje znebijo svojih težav. Ura pravljic je namenjena otrokom, sta-rejšim od treh let. Z vami bo Janja Rednjak.

